
Сучасні методи та імперативи освіти в постковідний і воєнний часи: виклики, нормативи та умови ефективного освітнього процесу

Дмитро Князєв

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна
ORCID 0009-0000-9187-2792

Для цитування цієї статті:

Дмитро Князєв. Сучасні методи та імперативи освіти в постковідний і воєнний часи: виклики, нормативи та умови ефективного освітнього процесу. International Science Journal of Education & Linguistics. Vol. 3, No. 5, 2024, pp. 9-16. doi: 10.46299/j.isjel.20240305.02.

Надійшла до редакції: 22 липня 2024 р.; **Схвалено:** 24 серпня 2024 р.;

Опубліковано: 01 жовтня 2024 р.

Анотація: У статті описано освітній процес та чинний механізм реалізації прав на освіту в державі, що діє, безумовно, спираючись на Конституцію і законодавство Суверенної України, так відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні», у закладах освіти. порушено питання безпекової ситуації у кожній окремій адміністративно-територіальній одиниці освітянського процесу. Так про особливості освітнього процесу в умовах воєнного стану та заходи контролю добре відомо проте, регулятивна складова і «буква закону» є лише одним із необхідних методів реалізації освіти. Іншим, не менш важливим аспектом тут виступає узгодження методів і сама форма реалізації освіти, яка істотно видозмінена з періоду епідемії Covid – 2019 і понині, отже мова піде про цифрові механізми контакту і взаємодії, діджиталізацію та форми освіти в 2024 році, під час воєнного стану. Метою написання статті є висвітлення проблем та оцінка видозмін навчального процесу на всіх рівнях, аналіз методів взаємообміну, котрі взяли початок в період епідемії та успішно функціонують сьогодні, під час дефіциту електроенергії, необхідних умов перебування у сховищі, тривоги тощо.

Ключові слова: технологія, сучасні методи освіти, діджиталізація, освіта в Україні, метод освіти, механізм реалізації освітнього процесу, військовий стан.

1. Постановка проблеми у загальному вигляді

Сучасний світ видозмінний, динамічний і водночас примхливий, варто лише статись події, як ланцюгова реакція на неї охоплює всі сфери життя, що, власне кажучи, і відбулось в 2019 році, в період ураження пандемією та триває досі на території України, яка щоденно піддається терористичних атакам і обстрілам.

Дані (вище приведені) події безумовно сформували методи реалізації освіти в державі, про що далі і піде мова.

2. Об'єкт та предмет дослідження

Об'єктом виступає новітній процес отримання освіти в Україні за умов використання технічних засобів та технологій. Предметом - методи його реалізації.

3. Аналіз основних досліджень і публікацій

Аналізом, дослідженням та розвитком загальних питань щодо видозміни форм навчання, переходу на online-освіту, дистанційного освітнього процесу навчання на різних рівнях займались: І. В. Бацуровської, Ю. П. Біляй, І. В. Герасименко, О. О. Гнедкової, Є. Г. Прокоф'єва, В. А. Свідовської, Н. О. Якименко, С. О. Ястремської та інші. Основним поштовхом до вивчення діалектики та проблем освіти за умов самоізоляції, використання хмарних сервісів тощо був, звісно ж, Covid-2019 та істотне погіршення показників якості отриманої освіти.

Необхідність інтенсифікації освітнього процесу, перспективи дистанційного навчання студентів обговорювалися в роботах вчених П. В. Лаврова, В. В. Нарушевича, Д. Ф. Романенкової, Н. Ф. Телешевої та інших, проте, дана тема є перспективною і подальше поглиблене вивчення вважається актуальним.

4. Мета та завдання статті

Мета та завдання статті: лежить в площині підвищення ефективності надання і отримання освіти в умовах змішаного та включного навчання.

5. Методи дослідження

Методи дослідження: аналіз, співставлення, порівняння, дедукції тощо.

6. Виклад основного матеріалу дослідження

Спершу ізоляція та світова хвиля карантину, а згодом і війна мають жахливі наслідки для освіти та інституту Вищої школи. Аналізуючи думки та коментарі провідних фахівців, політологів та експертів галузі спираємось на наступне:

– обстріли та загроза (небезпека) життя відсторонює отримання освіти, прослуховування лекцій та навіть прагнення до самоосвіти та другий план;

– першочерговими для молоді і абітурієнтів є життя, здоров'я та перебування в комфортних умовах, інколи тут мова йде і про зовнішнє середовище, внутрішні та міждержавні переміщення. Серед пріоритетів навряд чи виходить на перше місце отримання повної вищої освіти;

– руйнування інфраструктури тісно, фактично пліч о пліч йде з ураження історичних надбань, театрів, бібліотек, інститутів та університетів.

На жаль, якість освіти та її істотне погіршення спостерігається не лише з лютого 2022 року, а раніше. Всі освітяни та ЗВО констатують занепад зацікавленості здобуттям освіти, а фактично отримана і здобута – вона існує «паралельно» із допоміжними пристроями та гаджетами, котрі допомагали у демонстрації отриманих знань. Тому, напрацьовані міжнародними організаціями рекомендації, що ґрунтуються на узагальненні ефективних практик багатьох країн, є актуальними для дослідження, поширення та адаптації до специфіки життя в Україні сьогодні.

Таблиця 1. Загрози та виклики сьогодення під час освітнього процесу

Зміщення пріоритетів	На жаль, отримання освіти та реалізація особистості саме у спектрі навчання в спеціалізованих закладах відходить на другий план	Внутрішньо та всеціло переміщені особи мають пріоритети, що рідко включають навчання
----------------------	---	--

Продовження таблиці 1

Пряма загроза життю	Сьогодні, на жаль, не всі ЗВО мають облаштовані укриття	За відсутності укриття навчання неможливе
Низька якість адаптованих освітніх послуг	Платформи Moodle не в кожному закладі вищої освіти функціонують та наповнені, а у школах та типових закладах освіти – подекуди відсутні взагалі	Необхідним є проведення лекцій та роз'яснювальних семінарів щодо ефективного наповнення курсів та online платформ

Джерело: сформовано автором.

Міжнародні організації наголошують на пріоритетності цілісної стратегії функціонування освіти та плану заходів з її реалізації в умовах воєнного стану.

У перший рік повномасштабної війни в Україні було багато дітей, які не мали можливості взагалі відвідувати освітні навчальні заклади. Деякі з них перебували на окупованих територіях, інші – вимушено переміщені до інших населених пунктів всередині країни чи виїхали з родиною за кордон.

Цього року Міністерство освіти та науки відзвітувало, що близько 3,5 мільйонів українських дітей 1 вересня розпочали новий шкільний навчальний рік. Більша частина з 13 тисяч шкіл повернулися до очного формату навчання, близько 3800 шкіл працюють у змішаному режимі, бо укриття не вміщують одночасно всіх учасників освітнього процесу, а школярі приблизно 2500 закладів продовжують навчатися дистанційно.

Чинним законодавством передбачено, що повну загальну середню освіту – 1-11(12) класів – можна здобувати у таких формах: очна (денна/вечірня), дистанційна, мережева, екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, заочна (на рівнях базової та профільної середньої освіти).

Кожна із цих форм здобуття освіти має свої певні особливості та вимоги, але в умовах війни організація освітнього процесу залежить насамперед від рівня професійної компетентності кадрового складу ЗВО, від наповненості платформи типу Moodle, від наявності укриття та безумовно, від бажання самих здобувачів продовжити освітній процес. Структура і тривалість навчального тижня чи дня, занять, відпочинку між ними, форми організації освітнього процесу визначаються педагогічною радою закладу освіти індивідуально, в Україні переважна більшість університетів працює в змішаному форматі, шкіл та дошкільних закладів – offline.

Єдиної навчальної системи у нас, на жаль, немає, тож розглянемо три основні форми освіти, на які найбільше впливають умови безпекової ситуації.

Освітній процес в **очній формі** запроваджується в приміщеннях закладу освіти тільки в межах розрахункової місткості споруд цивільного захисту (укриття), що можуть бути використані в разі включення сигналу "Повітряна тривога".

Якщо потужності укриття є недостатніми для всіх учасників освітнього процесу, то освітній процес може бути організовано шляхом розподілу навчального часу в межах годин (змін) упродовж дня, тижня, місяця або семестру тощо.

Організація освітнього процесу в **дистанційній формі, відомій з 2019, коронавірусного року** в закладах освіти на території ведення бойових дій, тимчасово окупованих територіях запроваджується наказом (розпорядженням) засновника закладу освіти за погодженням із керівником обласної військової адміністрації.

Також можливою є організація освітнього процесу в **змішаному режимі**, що поєднує очну і дистанційну форми навчання. Таке поєднання можливе для різного виду занять, наприклад, практичні, лабораторні заняття проводяться в очному режимі, лекційні – у дистанційному.

Форма організації освітнього процесу може змінюватися впродовж навчального року залежно від безпекової ситуації.

учасників, а ними є учні, педагогічні працівники, батьки або інші законні представники дитини (далі – батьки), асистенти дітей.

Керівники закладів освіти повинні забезпечувати:

- організацію безпечних умов для здобувачів освіти, педагогічних та інших працівників під час освітнього процесу в закладі освіти;
- організацію освітнього процесу під час дистанційного навчання та здійснення контролю за виконанням освітніх програм.

Таким чином керівники закладу освіти є відповідальними за створення безпечних умов освітнього процесу та несуть юридичну відповідальність за проведення освітнього процесу в шкідливих чи небезпечних умовах. Тут мова йде про 2019 рік, проте, не припиняється і сьогодні.

Вчителі мають наступні повноваження:

- дотримуватися розкладу уроків, а форму викладання обирати самостійно, при цьому виконувати навчальну програму;
- самостійно визначати режим (синхронний або асинхронний) проведення окремих навчальних занять при дистанційному навчанні. При цьому не менше 30% навчального часу, передбаченого освітньою програмою закладу освіти, організовується в синхронному режимі;
- переривати освітній процес, що здійснюється в приміщенні закладу освіти, у разі включення сигналу "Повітряна тривога" або інших сигналів оповіщення. Учасники освітнього процесу повинні організовано прослідкувати до споруд цивільного захисту і перебувати в них до скасування тривоги.

Тобто викладач або вчитель є відповідальними за збереження життя і здоров'я здобувачів освіти під час освітнього процесу та здійснюють контроль за виконанням здобувачами освіти правил (інструкцій) з безпеки.

За невиконання або неналежне виконання своїх професійних чи службових обов'язків керівниками закладів освіти та/або вчителями щодо охорони життя та здоров'я учнів внаслідок недбалого або несумлінного до них ставлення передбачена кримінальна відповідальність [3].

Так, якщо такі діяння спричинили істотну шкоду здоров'ю учня, то передбачена відповідальність у вигляді штрафу в розмірі від 1 тисячі до 4 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до 3 років, або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років або без такого.

Якщо ж такі діяння спричинили смерть учня або інші тяжкі наслідки, то відповідальність уже набагато суворіша – у вигляді обмеження волі на строк від 3 до 5 років або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років або без такого. Не обійшлося без аналізу обов'язків і іншої сторони.

Здобувачі вищої освіти, студенти зобов'язані:

- знати і виконувати вимоги освітньої програми (індивідуального навчального плану за його наявності), дотримуючись принципу академічної доброчесності, та досягти результатів навчання, передбачених стандартом освіти для відповідного рівня освіти;
- бути ознайомленими з саме їх стандартом та режимом навчання, знати строки здачі академічних дисциплін та ряду робіт, передбачених закладом вищої освіти;
- бути зацікавленими в отриманні освіти та професії, навчатись з використанням хмарних сервісів, виконувати роботи і завдання, складати іспити з урахуванням специфіки воєнного стану, тощо;
- поважати гідність, права, свободи та законні інтереси всіх учасників освітнього процесу, дотримуватися етичних норм;
- відповідально та дбайливо ставитися до сирен та сигналів тривоги;

- дотримуватися норматив установчих документів, правил внутрішнього розпорядку закладу освіти, а також умов договору про надання освітніх послуг (за його наявності);
- повідомляти керівництво закладу щодо відсутності можливості опанувати одну чи іншу дисципліну в змішаному чи online форматі;
- повідомляти керівництво закладу освіти про факти булінгу (цькування) стосовно здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу, свідком яких вони були особисто або про які отримали достовірну інформацію від інших осіб.

Якщо учні не дотримуватимуться своїх обов'язків, то вони можуть бути відраховані із закладу освіти. Тут мова йде про виконання навчального плану, оплату освітніх послуг, дотримання команд, коли лунає сигнал «повітряна тривога» тощо.

Як вже зазначалось вище – в 2024 році, в воєнних реаліях до освіти постковідного періоду додалась напруга та хвилювання через атаки ворога, блекауту та збої в енергетичній системі держави. Все це в комплексі відіграє негативну та деструктивну ролі в процесі отримання освіти та професійних навиків здобувачами.

Зацікавлені в отриманні освіти, батьки або законні представники учнів повинні:

- сприяти виконанню освітньої програми, навчальних програм з окремих предметів (інтегрованих курсів) і досягненню передбачених ними результатів навчання, реалізації індивідуальної освітньої траєкторії;
- забезпечити максимальну психологічно-стабільну атмосферу;
- провести бесіди та бути всебічно обізнаними щодо дій під час масованих обстрілів і атак;
- мати чітке уявлення про методи і механізми онлайн навчання, про можливість отримання дистанційної освіти;
- сприяти дотриманню учнями академічної доброчесності в освітньому процесі;
- поважати гідність, права, свободи і законні інтереси дитини та інших учасників освітнього процесу;
- сумлінно ставитись до організованих в змішаному та онлайн форматі видів освіти.

У разі, якщо під час дистанційного навчання члени освітнього процесу не виконують свої обов'язки щодо забезпечення здобуття освіти, зокрема не забезпечують участь в освітньому процесі протягом 10 робочих днів підряд з невідомих причин, заклад освіти має врегулювати дане питання. Варто відзначити, що територія України є досить широкою з географічної точки зору, так наявні регіони, де освітній процес майже не зупиняється через тривоги та обстріли, проте, функціонує на платформах хмарних сервісів та навпаки. Аналізуючи статистику звітів закладів освіти всіх рівнів акредитації абсолютно точно можна констатувати погіршення якості освіти, падіння показників навчання та інтенсивності відвідувань освітянами ЗВО. Такий детальний аналіз форми і методів навчання та складова регулятивного характеру нами була наведена не випадково: даних дискусій та інформації, зібраної в одному дописі не відмічено досі.

Провідною, на нашу думку, в 2024 році є саме дистанційна освіта, адже в даному випадку внутрішньо переміщені особи разом із здобувачами, котрі покинули межі держави зможуть отримати документи про освітню підготовку.

Застосування дистанційної форми організації навчання сприяє створенню системи масового неперервного навчання (самонавчання), загального обміну інформацією, підвищення кваліфікації та альтернативного способу організації освітнього процесу в умовах воєнного стану.

Тож відсутність сталої локації з прив'язкою до певного місця визначається одним із переваг дистанційного навчання перед традиційним в умовах воєнних дій.

Якісно організована система дистанційного навчання забезпечує рівний доступ до якісної освіти всім здобувачам освіти, незалежно від місця їх проживання (велике місто-мегаполіс чи

віддалене село, важкодоступний гірський населений пункт, чи місце проживання за межами України).

Відтак, під освітніми технологіями дистанційного навчання вбачаємо технології опосередкованої активної взаємодії здобувачів освіти з педагогами шляхом використання Інтернет-зв'язку (телекомунікаційного зв'язку) та інших дієвих цифрових ресурсів. Вказані технології успішно інтегрують з освітніми інформаційно-комунікаційними, мультимедійними та цифровими технологіями. Для добре налагодженого дистанційного навчання педагогам необхідно володіти методикою налагодження інформаційно-методичного супроводу та відповідними знаннями методології індивідуальної роботи, опанувати програми та ресурси за допомогою яких можна організовувати ефективну навчальну співпрацю.

Таблиця 2. Проблеми та перспективи дистанційного навчання

Відсутність обізнаності зі сторони здобувачів	Чимало співробітників закладів освіти не розрізняють поняття змішаного, дистанційного чи онлайн форматів навчання	Відсутність інформації щодо можливості отримати освіту та навчатись не лише відвідуючи фізично освітні заклади, а і за використання хмарних сервісів та платформ
Відсутність адаптованих освітніх програм	Істотна кількість шкільних та спеціалізованих закладів освіти України (здебільшого, на периферії) взагалі не мають хмарних сервісів та платформ, забезпечення (технічне) навчального процесу на низькому рівні	Діджиталізація та опанування різних форм навчання є просто необхідним для забезпечення всебічно- доступного населенню освітнього процесу сьогодні
Обмеженість ресурсів	Недостатнє фінансування закладів освіти та перерозподіл бюджетування на цілі, що мають дотичне до війни поле, на жаль, негативно відображається на освіті та її рівні	Загострення уваги та необхідності підтримки освітнього процесу і оснащення закладів освіти необхідним є першочерговим завданням уряду, котрий опікується рівнем освіти в державі
Безперервність процесу навчання та існування незалежно від зовнішніх факторів	Розвиток та розширення програм online та міх навчання є необхідною умовою існування процесу отримання освіти в державі під час дії воєнного стану	Можливо, однією із умов акредитації та засідань комісії НАЗЯВо щодо прийняття рішень про конкретні навчальні заклади і програми необхідно винести онлайн та дистанційні програми отримання знань

Джерело: узагальнено автором на основі [1,6-9].

Дистанційне навчання та освітній процес можуть організовуватись в синхронному режимі, коли всі суб'єкти освітнього процесу одночасно працюють і перебувають у веб-середовищі, або асинхронному режимі, за якого навчальні заняття проводяться за зручним для всіх учасників освіти графіком, використовуючи відомі цифрові освітні платформ (Google Workspace, Google Classroom), які працюють дистанційно із використанням онлайн

сервісів та інструментів (Zoom, Skype, Team, базові сервіси Google: Gmail, Meet, Jamboard, Chat, Hangouts, YouTube).

7. Висновки

Підсумовуючи наведене можна прийти до ряду узагальнень, а саме – освітній процес в класичному розумінні передбачає аудиторне відвідування та безпосередній контакт здобувача з уповноваженою приймати участь в освіті людиною, лектором, фахівцем.

В період із 2019 року реалії життя та отримання освіти істотно змістились, перейшовши у площину хмарних сервісів та понурившись в online, від чого якість освіти та отриманих знань впала.

Безпечне навчання сьогодні та його фактична форма брали свій початок в ковідний період, а в 2024 році доповнились блекаутами та необхідністю оснащення укріттів, що є обов'язковим для закладів вищої освіти.

Разом із цим важливою умовою отримання освіти є можливість дистанційного та онлайн навчання, про специфіку та особливості якого зазначено вище. На нашу думку інтенсифікація та врахування приведенного у дописі є необхідною вимогою для всіх закладів освіти сучасної та суверенної України.

Список літератури:

1) Інтерв'ю речниці ОШ Маргарити Малишевої, Інтернет-ресурс. <https://osn.com.ua/news/society/novi-realii-navchalnogo-roku-osoblivosti-osvitnogo-protsesu-v-umovakh-vo-nnogo-stanu.htm>

2) Популяризаційний допис O'Malley B. Education under attack, 2007: a global study on targeted political and military violence against education staff, students, teachers, union and government officials, and institutions. UNESCO, 2007. 67. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000186303>

3) Допис із електронного журналу, інтерв'юер Олеся Балаян. <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/10/23/257148/>

4) Вишнівський В.В., Гніденко М.П., Гайдур Г.І., Ільїн О.О. Організація дистанційного навчання. Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів: навчальний посібник. Київ: ДУТ, 2014. 140 с.

5) Стаття з Віснику Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка <https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/615>

6) Мартиненко С. Особливості педагогічної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу, наукової та соціально-гуманітарної діяльності / С.Мартиненко // Вища школа. – 2009. – № 11. – С. 32–39.

7) Офіційний портал Верховної Ради України: допис Про забезпечення функціонування української мови як державної: закон України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>

8) Янченко Т.В. Педагогія в Україні та зарубіжжі: теорія та практика: монографія / науковий редактор О.В. Сухомлинська. Чернігів: Десна Поліграф, 2016. 448 с.

9) Мартиненко С. Особливості педагогічної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу, наукової та соціально-гуманітарної діяльності / С.Мартиненко // Вища школа. – 2009. – № 11. – С. 32–39.

10) Цибрій, С. Гендерні аспекти фахової діяльності учителів : заняття з елементами тренінгу / С. Цибрій // Соціальний педагог : всеукраїнська газета для фахівців. – 2012. – № 10(жовтень). – С. 54–57.

Modern methods and imperatives of education in post-covid and war times: challenges, norms and conditions of an effective educational process

Dmytro Kniaziev,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID 0009-0000-9187-2792

Abstract: The article describes the educational process and the current mechanism for realizing the right to education in the state, which operates on the basis of the Constitution and legislation of sovereign Ukraine, in accordance with the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 07/28/2023 No. 782 "The beginning of the academic year during martial law in Ukraine", in educational institutions. The issue of the security situation in each separate administrative-territorial unit of the educational process was raised. The peculiarities of the educational process under martial law and control measures are well known, however, the regulatory component and the "letter of the law" is only one of the necessary methods of implementing education. Another, no less important aspect here is the coordination of methods and the very form of implementation of education, which has been significantly changed since the period of the Covid epidemic - 2019 and now, so we will talk about digital mechanisms of contact and interaction, digitalization and forms of education in 2024, during martial law. The purpose of writing the article is to highlight the problems and evaluate the changes in the educational process at all levels, to analyze the methods of mutual exchange that began during the epidemic and are successfully functioning today, during the shortage of electricity, the necessary conditions for staying in the bomb shelter, anxiety, etc.

Keywords: technology, modern methods of education, digitalization, education in Ukraine, method of education, the mechanism of implementation of the educational process, martial law.
